

Ulusal ve Uluslararası Belgelerde Eğitim Hakkının Yasal Dayanakları

Ömer Çelik

MEB Eğitim Yöneticisi

comer040@gmail.com, ORCID:0009-0008-9469-2832

Özet

Eğitim okul öncesinden başlayarak, okul ve sonrası dönemleri de içeren, süreklilik arz eden ve bütün yurttaşlara açılan çok boyutlu bir sosyal kurum, devletin yükümlülüğü ve çağımızda bir insan hakkıdır. Eğitimin çerçevesini giderek genişleten bu bakış toplumlarda eğitimin iktisadi, sosyal ve kültürel gerçeklikler içinde ele alınmasını gerektirmektedir. Comenius, Locke, Rousseau gibi düşünürlerin görüşlerine karşı, eğitimde temel uğraşlar felsefi ve yöntemsel boyutta olmuş, hukuksal kaygılar ise ikinci planda kalmıştır. Bu durum sonucunda uzun bir dönem bireyin eğitim hakkı yasal bir zemine kavuşamamıştır. Uluslararası alanda İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Birleşmiş Milletler'in asıl hedefi insan hak ve özgürlüklerine karşı evrensel seviyede saygı duyulmasının bir ilke olarak geliştirilmesidir. Bu süreçte temel haklar içinde yer alan eğitim hakkı, 1948'de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi başta olmak üzere bazı BM ve Avrupa Konseyi belgelerinde düzenlenmiştir. Uluslararası sözleşmelerde güvence altına alınan insan hakları ve eğitim hakkı ulusal hukuk sistemi içinde de bazı yasal düzenlemelerle korunmuştur. Türkiye'de yurttaşların temel hak ve özgürlükleri Anayasave kanunlar aracılığıyla düzenlenmiştir. Ayrıca ilgili mevzuat ile de bu hak ve yükümlülüklerin nasıl kullanılabileceği bir çerçeveye oturtulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Hakkı, Ulusal Belgeler, Uluslararası Belgeler, Yasal Dayanaklar

Legal Bases of the Right to Education in National and International Documents

Abstract

Education is a multidimensional social institution that is continuous and open to all citizens, starting from before school, including periods after school and after school, is an obligation of the state and a human right in our age. This perspective, which is gradually expanding the framework of education, requires that education be considered in

economic, social and cultural realities in societies. Despite the opinions of thinkers such as Comenius, Locke, Rousseau, the main activities in education have been philosophical and methodological, while legal concerns have remained in the secondary plan. As a result of this situation, the individual's right to education has not been provided with a legal basis for a long period of time. The main goal of the United Nations, which was established after the Second World War in the international arena, is to develop universal respect for human rights and freedoms as a principle. The right to education, which is included in the fundamental rights in this process, has been regulated in some UN and Council of Europe documents, especially the Universal Declaration of Human Rights in 1948. Human rights and the right to education, which are guaranteed by international conventions, have also been protected by some legal regulations within the national legal system. The fundamental rights and freedoms of citizens in Turkey are regulated through the Constitution and laws. In addition, with the relevant legislation, a framework has been established for how these rights and obligations can be used.

Key Words: Right to Education, National Documents, International Documents, Legal Bases

Giriş

Eğitim okul öncesinden başlayarak, okul ve sonrası dönemleri de içeren, süreklilik arz eden ve bütün yurttaşlara açılan çok boyutlu bir sosyal kurum, devletin yükümlülüğü ve çağımızda bir insan hakkıdır.

Eğitimin çerçevesini giderek genişleten bu bakış toplumlarda eğitimin iktisadi, sosyal ve kültürel gerçeklikler içinde ele alınmasını gerektirmektedir. Comenius, Locke, Rousseau gibi düşünürlerin görüşlerine karşın, eğitimde temel uğraşlar felsefî ve yöntemsel boyutta olmuş, hukuksal kaygılar ise ikinci planda kalmıştır. Bu durum sonucunda uzun bir dönem bireyin eğitim hakkı yasal bir zemine kavuşamamıştır (Tanilli, 1996).

Uluslararası alanda İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Birleşmiş Milletler'in (BM) asıl hedefi insan hak ve özgürlüklerine karşı evrensel seviyede saygı duyulmasının bir ilke olarak geliştirilmesidir. Bu süreçte temel haklar içinde yer alan eğitim hakkı, 10 Aralık 1948'de "İHEB" başta olmak üzere bazı BM ve Avrupa Konseyi belgelerinde düzenlenmiştir (Çalık, 2015).

Eğitime eşit ve adil erişim olmadan eğitim hakkı ve özgürlüğü anlamsız hale gelir. Demokrasi ise aristokrasi ve plütokrasiye evrilen boş bir kavrama dönüşür. Eğitime eşit ve adil erişimin olmaması demokratik yönetimin temel yönlerini zayıflatır (Imoukhuede, 2019).

Bu nedenle eğitim hakkından tüm bireylerin yararlanabilmesi için eşitlikçi bir yaklaşımda ve kamusal anlayışla kavramlaştırılması, uygulanması ve sunulması gerekmektedir (Gök, 2004;

Tüzün, 2009; Yolcu ve Polat, 2015).

Devletlerin hem eğitimle ilgili gerekli altyapıyı sağlama, hem de yurttaşların mevcut eğitim kurumlarına erişimini kolaylaştırma yükümlülükleri vardır (Karan, 2017). Eğitim hakkına ilişkin yasal düzenlemeler, bu hak ve ödevin düzenlendiği alanlar bakımından ulusal ve uluslararası düzenlemeler olarak iki açıdan ele alınabilir.

ULUSLARARASI BELGELERDE EĞİTİM HAKKI

İnsan haklarının güvence altına alınabilmesi ve bu hakların etkin biçimde korunabilmesi amacıyla hukuksal dayanaklaragereksinim duyulmuştur. Bu başlık altında temel bir insan hakkı olan eğitim hakkını korumak ve sağlayabilmek amacıyla uluslararası alanda düzenlenmiş olan eğitim hakkıyla ilgili belgeler incelenmiştir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

“İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi” (İHEB), BM’de 1948’de onaylanmış ve yürürlüğe konulmuştur. Tüm insanlar için evrensel insan haklarının ilk kez uluslararası boyutta ortaya koyulduğu belgedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, soykırım, sömürgecilik ve eşitsizliklerle kuşatılmış dünyada, rengi, inancı, etnikkökeni ne olursa olsun tüm insanların insan olmaktan kaynaklanan onurunu ve eşitliğini, temel hak ve özgürlükleri korumanın alt yapısını oluşturmuştur (BM, 2007).

İmzalayan taraf devletlerin bir nevi uygarlık ölçütü olmuş bir belgedir. Bildirgeyi kabul eden devletler, insan onurunu yüceltme, insan hak ve özgürlüklerini koruma altına alma güvencesini vermişlerdir (Altunya, 2003).

Kapsamında toplam otuz madde bulunan İHEB, hak ve özgürlüklerin hayata geçirilmesi ve kullanımına yönelik sınırlı düzenleme içermekte, üye ülkelerden belirtilen temel hak ve özgürlüklerin dünya genelinde tanınması ve uygulanmasını istemektedir.

Ağırlıklı olarak insan hakları konusunda temel ilkeleri belirlemekte ve kapsamında bulunan temel hak ve özgürlüklerin hiçbir kişi, sınıf ya da devletler tarafından ortadan kaldırılamayacağını, bu amaçla eylemde bulunmaya yönelik dayanakoluşturacak biçimde yorumlanamayacağını açık bir şekilde ifade etmektedir (Çalık,2016).

Bildirgenin eğitime ilişkin 26. maddesinin birinci fıkrasında tüm bireylerin eğitim hakkına sahip oldukları ifade edilerek temel eğitimin zorunlu ve parasız olduğu belirtilir. Ayrıca teknik ve mesleki eğitimin herkese açık olduğu, yüksek öğrenimin bireylere yetenekleri doğrultusunda eşit olarak sağlanacağına yer verilmiştir.

İkincifıkraya göre eğitim, insan kişiliğini geliştirmeye, temel hak ve özgürlüklere saygıyı, barışı koruma yolundaki etkinlikleri güçlendirmeye yönelik olmalıdır.

Üçüncü fıkrada ise ebeveynlerin çocuklarına verilecek eğitimin seçiminde öncelikli hak sahibi oldukları vurgulanmaktadır (BM, 1948).

Bildirgenin 28. maddesinde tüm insanların bildirgenin içeriğinde yer verilmiş olan hak ve özgürlükleri kullanabilme yetkisinin olmasının toplumsal ve uluslararası bir düzenleme olduğu ifade edilmiştir.

Bu madde ile temel hak ve özgürlüklere duyulan evrensel saygının güvenceye alınması için yeni yapıların oluşturulması ve bu yapıların arasındaki iş birliğinin desteklenmesine yönelik kapsamlı bir yükümlük ortaya konulmuştur. Bu anlamda bildirgenin 26. maddesi ile 28. maddesinin birlikte ele alınarak yorumlanması fayda sağlayacaktır (Karaman Kepenekci ve Taşkın, 2017).

Böylece, İHEB eğitimi, asgari temel eğitim düzeyinde olmak üzere devletin korumak ve güçlendirmekle görevli olduğu insan haklarından birisi olduğunu ilan etmiştir. Bildirge temel hak ve özgürlüklerin teminatı olan diğer pek çok ulusal ve uluslararası belgeye dayanak teşkil etmiştir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

“Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi” (ESKHUS) BM tarafından 1966’da kabul edilmiş, 1976’da da uygulamaya konmuştur. Sözleşmeye taraf olan devletler, İHEB’e göre, hak ve özgürlüklere evrensel saygı ile haklara uyulmasını teşvik etme yükümlülüğünü göz önünde bulundurarak, sözleşmede tanınan hakların geliştirilmesi ve gözetilmesiyle yükümlü olduklarını kabul etmektedirler (BM, 1976).

Uluslararası insan hakları belgelerinde eğitim hakkına geniş yer veren ve en kapsamlı olarak ele alan düzenleme ESKHUS’dur. Sözleşmenin 13. ve 14. maddeleri eğitim hakkını içermektedir. Sözleşmedeki 13. madde eğitim hakkına ilişkin en detaylı maddedir (Uyar, 2006).

ESKHUS’ni kabul eden ülkeler 13. maddeye göre kamusal zorunlu temel eğitimi sağlamayı taahhüt ederler. Teknik ve mesleki eğitimin tüm bireylerin katılım ve yararlanmasına açık olması,

herkesin yetenekleri ölçüsünde yükseköğrenimden eşit yararlanması, ilköğretimi tamamlamamış ya da bu eğitimi hiç almamış bireylerin mümkün olduğunca bu eğitimi almasının teşvik edilmesi yine aynı maddede düzenlenmiş bulunmaktadır.

Ayrıca her düzeydeki okul sistemlerinin geliştirilmesinin sağlanması, etkin bir burs destek mekanizmasının oluşturulması ve öğretmenlerin ekonomik şartlarının düzeltilmesi devletlerin yükümlülükleri arasında yer almaktadır (BM, 1976).

Uluslararası toplumda insan haklarının korunması herhangi bir ayrıma meydan vermeden bütüncül bir yaklaşımla ele alınmaktadır. İHEB’de insan haklarının tamamı birlikte ele alınmış ve tanınmıştır.

Ancak hakların bağlayıcı bir şekilde düzenlendiği dönemlerde, sosyalizmi benimsemiş ülkeler ile batılı liberal devletler arasındaki politik görüş farklılıkları neticesinde ikili bir ayrıma gidilmiştir. Bu süreçteki temel yaklaşım farkı, sosyalist ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel hakların sağlanmasını devletin asıl yükümlülüklerinden biri olarak görmesine rağmen, liberal devletlerin serbest pazar ekonomisinin refahı kendiliğinden sağlayacağını ileri sürmeleri olmuştur. Bunun için ekonomik, sosyal ve kültürel hakların, diğer haklardan ayrı bir belge ile tanınması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Bunun sonucunda düzenlenen iki ayrı sözleşme her ne kadar “ikiz sözleşmeler” adıyla bilinse de bu kategori farklılığının benimsenmesi ekonomik, sosyal ve kültürel hakları ikincil konuma düşürmüştür. Bu husus “aşamalı sağlama” ilkesinden kaynaklanmaktadır.

Aşamalı sağlama, devletlerin haklarla ilgili yükümlülüklerini kaynakları ölçüsünde süreç içerisinde yerine getirebileceklerini açıklamaktadır. Sözleşmeden doğan yükümlülüklerinden kaçınan devletlerin, bu yaklaşımlarının önüne geçebilmek için hükümlerin detaylı biçimde çözümlenmesi ve içeriklerinin ortaya konulması gerekmektedir. Bu bakımdan BM’in insan hakları genel yorumları oldukça önemlidir (Peerzada, 2018).

Çocuk Hakları Sözleşmesi

Çocuk hakları ulusal ve uluslararası alanda pek çok düzenlemeye konu olmuştur. En geniş ve kapsamlı haliyle ise “Çocuk Hakları Sözleşmesi”nde (ÇHS) yer bulmuştur. ÇHS, dünyada pek çok devlet tarafından kabul edilmesinden bu yana geçen süre içerisinde, çocukların statüsü hakkında düşünme şeklimiz üzerinde derin ve yaygın bir etki yaratmıştır (Smith, 2016).

ÇHS, 18 yaşından küçük insanların temel haklarını ayrıntılı biçimde düzenleyen 54 maddeden oluşmaktadır. Sözleşme çocukların yeteneklerini özgürce geliştirmeleri anlayışına dayanmaktadır. Sözleşmenin dayandığı temel ilkeler çocuğun gelişme hakkı, çocuğun yüksek yararı ve çocuğun büyüme ve gelişiminden birinci derecede sorumlu olan ebeveynlerin hakları ve sorumluluklarıdır. Buna göre çocuklar, ait oldukları toplumun etkin bir üyesi olabilmeleri için toplumun kaynaklarından faydalanma hakkına sahiptir.

Çocuğu ilgilendiren bütün durumlarda çocuğun çıkarı öncelikle korunması gereken unsurdur. Ayrıca çocuğun büyüme ve gelişmesine ilişkin sorumluluk ilk önce anne ve babasına aittir (Karaman Kepenekci ve Taşkın, 2017).

ÇHS, 1989'da BM tarafından onaylanmış ve 1990 yılında ise Türkiye tarafından imzalamıştır. Sözleşme 1995 yılında Resmî Gazete'de yayımlanarak uygulamaya konulmuştur. Sözleşmenin 28. ve 29. maddeleri çocukların eğitim hakkına ilişkin düzenlemeleri içermektedir (Karaman Kepenekci ve Taşkın, 2017).

ÇHS'nin 29. maddesi içeriğinde temel olarak çocuğun tüm alanlarda gelişiminin desteklenmesine ilişkin hedeflere yer vermiştir. Bu madde eğitimin amaçlarına ilişkin uluslararası hukukta yer alan en detaylı açıklamalara yer vermektedir (Atay, 2009).

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi

“Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi” BM Genel Kurulu tarafından kabulünün ardından, 1969 yılında yürürlüğe girmiştir. Özel olarak ırk ayrımcılığını tasfiye etmek amacıyla yönelik olan sözleşme, uluslararası alanda İHEB'in ardından yürürlüğe giren insan hakları belgelerinden birincisidir. Türkiye sözleşmeyi 1972 yılında imzalamış, 2002 yılında da 22. maddesine çekince koyarak onaylamıştır (Gül ve Karan, 2011).

Sözleşme tüm dünyada ırk ayrımcılığının tüm biçim ve tezahürleri ile ortadan kaldırılması, bu anlayışın güvence altına alınması zarurietini, insan kişilik ve onuruna saygı temelinde alınan BM genel kurulu kararına dayanmaktadır.

İrksal farklılaşmaya dayalı bir üstünlük doktrinini bilimsel açıdan yanlış, etik olarak kınanabilir, toplumsal açıdan ise adaletsiz ve tehlikelidir. Bu nedenle ırk ayrımcılığının her türünü ortadan kaldırmak için gerekli önlemleri almak ve ırk ayrımcılığından arındırılmış uluslararası bir toplum oluşturmak için ırkçı doktrin ve yaklaşımları önleme ve bunlarla mücadele amacını taşımaktadır

(Randall, 2001).

Eğitim ve öğrenim hakkı, sözleşmenin ırk ayrımcılığının tasfiye edilmesi için tanınan haklar başlığını taşıyan 5. maddesinde yer almaktadır. Bu maddenin ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin bölümünde eğitim ve mesleki formasyon hakkı olarak ifadesini bulmuştur.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi

Kadınlar geçmişten günümüze örgün eğitimin dışında tutulmuşlar, örgün eğitime dahil edildiklerinde de kabulleri onların eş ve annelik rollerini güçlendirmek temeline dayandırılmıştır (Graterol ve Gupta, 2010).

Bu nedenle kadınların toplumsal ve siyasal alanda ilerlemelerini sağlamak için tanınması gereken haklar uluslararası kuruluşların temel çalışmaları arasında yer almaktadır. Bu çalışmalar özellikle kadın erkek eşitliği, kadına karşı şiddetin önlenmesi ve insan kaçakçılığının yasaklanması ve cezalandırılması konularına ilişkindir (Akıllıoğlu, 2010).

Bu sözleşme uluslararası metinlere bakıldığında cinsiyet eşitliğine ilişkin en önemli sözleşme olma özelliğine sahiptir. Sözleşmenin temel amacı, toplumsal yaşamda cinsiyet eşitliği, cinsiyet rolleriyle ilgili önyargıları ve geleneksel ayrımcılık içeren uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamaktır.

1979 yılında kabul edilen sözleşme, 1981'de yirmi ülkenin onayı ile yürürlüğe girmiştir. Türkiye sözleşmeyi 1985 yılında imzalamış, sözleşme 19 Ocak 1986'da yürürlüğe girmiştir (Tezcan, Erdem, Sancakdar ve Önok; 2018).

Kadınların eğitim hakkına ilişkin düzenlemelere sözleşmenin 10. ve 11. maddelerinde yer verilmiştir. Taraf devletlerin sözleşmenin 10. maddesindeki ödevleri üç ana başlıkta incelenebilir. Birinci ödev eğitime erişimde cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıdır. İkinci ödev ise taraf devletlerin eğitim sisteminde toplumsal cinsiyet rollerine dayalı kalıpları ortadan kaldırma yükümlülüğüdür. Taraf devletlerin üçüncü ödevi ise eğitime katılan kadın ve erkekler arasındaki farkın ortadan kaldırılmasına ilişkindir.

Sözleşmenin 11. maddesi ise istihdam ve çalışma hakkı konusunda kadın- erkek eşitliğinin sağlanmasına yöneliktir. Bu nedenle mesleğe yönelik düzenlenen eğitimlerden kadınların erkeklerle eşit olarak faydalanması sağlanmalıdır (Karaman, Kepenekci ve Taşkın, 2017).

Kadınlar ve erkekler arasında var olan eğitim farkının kapatılması amacıyla kadınlara yetişkin

eğitimi ve sürekli eğitim programlarına erişimde erkeklerle eşit haklardan yararlanmasını sözleşmenin 10. maddesi (e) bendinde güvence altına alınmıştır.

Sözleşmenin 14. maddesinde de kırsal bölgelerde yaşayan dezavantajlı kadınların eğitim olanaklarından erkeklerle eşit biçimde yararlanması gerekliliği vurgulanmıştır. KKAÖ Komitesi eğitim hakkı açısından kadınların etnik köken ve cinsiyet de dahil olmak üzere birden fazla alanda ayrımcılık yaşadıklarını ortaya koymuştur. Yaşanan tüm olumsuzlukları ortadan kaldırmak adına devletlerin kadınların eğitim hakkına ilişkin olarak pozitif ve negatif yükümlülükleri bulunmaktadır (Gül, 2009).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) doğuşu ile kurumsallaşmasının tarihi, Avrupa'nın siyasi ve yasal oluşumuyla birlikte Avrupa'da insan haklarının gelişimini de ortaya koyar.

AİHS ve genel olarak Avrupa Konseyi, kitlesel ölçekli silahlı çatışmaların tekrarlanmasını önlemek amacıyla BM tarafından uluslararası hukuk ve iş birliğinin inşası için başlatılmış bir projeyi devam ettirmiştir. Sözleşmeyle genel olarak farklı çıkarılara bakılmaksızın, liberal Avrupa demokrasisinin korunması söz konusudur (Madsen, 2007).

Sözleşme 1950'de imzalanarak 1953 tarihinde uygulamaya konulmuştur. Sözleşme, temel hak ve özgürlükleri tanıdığı, sadece evrensel saygı standartlarını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda korunması için güvenceli bir sistem getirmiştir. Tüm taraflarca uyulması gereken uluslararası bir kontrol sistemi olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ni (AİHM) kurulmuştur (Robertson, 1970; Gözler, 2011).

AİHM günümüzde kişisel başvuru kanalını açık tutması ve tazminat uygulamasıyla insan haklarını güvenceye alan etkin bir mekanizma durumundadır (Gül ve Karan, 2011).

Türkiye bu sözleşmeyi 10 Mart 1954 tarihinde kabul ettiği kanunla onaylamıştır. AİHS ile genel olarak medeni ve siyasi haklar korunmaya çalışılmıştır. Sözleşmede yeteri kadar güvenceye kavuşmamış olan sosyal haklar için yeterince hüküm içermediğinden dolayı Ek Protokoller düzenleme yoluna gidilmiştir.

Sözleşmeye Ek 1 No'lu Protokol'ün eğitim hakkına ilişkin 2. maddesine göre kimse eğitim hakkından mahrum edilemez. Bir Nolu Ek Protokol Türkiye'de 1954 yılında uygulamaya konulmuştur. AİHM Komisyonu söz konusu hakların gelişmesi ve düzenlenmesinde içtihatlarla

yol gösterici olmuştur (Balcı, 1998).

Devletin eğitim hakkına ilişkin ödevlerinin yerine getirilmesinde ebeveynlerin çocuklarının kendi inanç sistemleri ve dünya görüşlerine göre eğitim almalarını talep etme hakkına saygı gösterilir. Sözleşmede ifadesini bulan haklar öğretim özgürlüğünü de içermektedir.

Avrupa Sosyal Şartı

Evrensel Bildirge'nin ilanını izleyen yıllarda, ekonomik ve sosyal haklara ilişkin olarak bölgesel ya da evrensel boyutta başka belgeler de düzenlenmiştir. 1976'da yürürlüğe giren ESKHUS daha kapsamlı ve ayrıntılı biçimde ekonomik ve sosyal hakları güvence altına almıştır. Avrupa Sosyal Şartı (ASS), ESKHUS'den beş yıl önce kabul edilmiştir (Gülmez, 2007).

Avrupa Konseyi tarafından 1961'de imzalanarak 1965'te uygulamaya konulan ve insanların temel sosyal, ekonomik ve kültürel haklarını güvence altına alan ASS, Avrupa'nın "sosyal anayasası" olarak kabul edilmektedir (Cliza ve Spatura Negura, 2018).

ASS'nin 10. ve 15. maddeleri eğitim hakkına ilişkin düzenlemeleri içermektedir. Eğitim hakkı başlığını taşıyan 10. maddede toplumda engelli bireyler dahil olmak üzere herkesin teknik ve mesleki eğitim hakkını etkin biçimde kullanmasını sağlamaya ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Sözleşmenin 15. maddesi ise engelli bireylerin sosyal bütünleşme ve katılma haklarına ilişkindir (RG, 2007).

Eğitim hakkının güvence altına alındığı yukarıda yer alan BM ve Avrupa Konseyi sözleşmelerinin tümü eğitim hakkına erişim hususunda ayrımcılığı yasaklamaktadır. Eğitim hakkı ve bu hakka erişimle ilgili hususları ayrıntılı biçimde inceleyerek düzenleyen belge ESKHUS sözleşmesinin ülkelerde uygulanma durumunu denetleyen Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (ESKHK) tarafından hazırlanmış olan "Genel Yorum 13" belgesidir. Bu belgede eğitime erişilebilirlik için;

1. Eğitimde kanunen veya fiillerle ayrımcılık yapılmaması,
2. Eğitimde fiziki erişilebilirliğin olması,
3. Eğitimin ekonomik bakımdan da erişilebilir olması gerekmektedir.

Eğitim hakkının mevcudiyetinden söz edebilmek için yasal metinlerde ayrımcılık yasağının yer alması yeterli değildir, aynı zamanda fırsat eşitliği de sağlanmalıdır. Ayrımcılıkla ilgili yasal düzenlemeler ve fırsat eşitliği Genel Yorum 13'te üst kavram olarak yer alan erişilebilirliğin

bileşenleridir.

Eğitim hakkını içeren sözleşmeler ayrımcılık yasağı yükümlülüğünü de beraberinde getirmektedir. Ayrımcılık yasağının kapsamı bakımından uluslararası sözleşmeler incelendiğinde, sözleşmelerin ayrımcılığın dayandığı nitelikler yönünden dil, din, ırk, etnik köken, cinsiyet, engellilik, hastalık, tutukluluk, göçmen, sığınmacı ve mültecilik gibi olgular temelinde birbirlerinden farklılık göstermekte olduğu ifade edilebilir.

ULUSAL BELGELERDE EĞİTİM HAKKI

Uluslararası sözleşmelerde güvence altına alınan insan hakları ve eğitim hakkı ulusal hukuk sistemi içinde de bazı yasal düzenlemelerle korunmuştur. Türkiye’de yurttaşların temel hak ve özgürlükleri Anayasave kanunlar aracılığıyla düzenlenmiştir. Ayrıca ilgili mevzuat ile de bu hak ve yükümlülüklerin nasıl kullanılabileceği bir çerçeveye oturtulmuştur. Bu bölümde eğitim hakkı kavramı belli başlı ulusal belgeler açısından ele alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

“Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”nda (TBMM, 1982) eğitim hakkı anayasanın üçüncü bölümünde yer almaktadır. Eğitim hakkı, anayasanın 42. maddesinde “Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi” başlığı altında düzenlenmiştir. İlgili maddede yer alan belli başlı hükümler şöyledir; “Kimse eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamaz; ilköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır. Devlet, maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır”.

Anayasa’nın 42. maddesinde eğitim hakkına ilişkin temel düzenlemeler yapılmakla birlikte eğitim hakkına ilişkin başka maddeler de söz konusudur. İlgili diğer maddeler 10, 13, 24, 27, 62, 130 ve 131. maddelerdir.

Bu maddeler geniş biçimde yorumlandığında eğitim hak ve özgürlüğünde yararlanma bakımından herkesin kanun önünde eşit olduğu sonucu çıkarılabilir (Karaman Kepenekci ve Taşkın, 2017).

Şekli eşitlik eşitsizliğin ortadan kaldırılmasına dair yükümlülükler içermez, ayrıca “hukuki açıdan eşit olmak” fiilen eşitliğin gerçekleşmesini sağlamaz. Hukuksal düzenlemelerle oluşturulan şekil açısından eşitlik insanların sadece belirlenmiş kurallara uymaları için bağlayıcı niteliktedir.

Toplumlarda gerçek anlamda eşitliğin sağlanması bireylerin farklılıklarının göz önünde bulundurularak eşitlikçi düzenlemelerin yapılması ve kaynak dağılımının bu ölçütler çerçevesinde düzenlenmesini gerektirir (Gül ve Karan, 2011).

Anayasa’da sosyal temel bir hak olarak ele alınan eğitim hakkını düzenleme görev ve yetkisi devlete verilmiştir. Bu nedenle Anayasa’da güvence altına alınan eğitim hakkından bireylerin yararlanabilmeleri için gerekli imkanların devletlerce sunulması gerekmektedir (Karaman Kepenekci ve Taşkın, 2017).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu

Eğitimli ilgili pek çok hukuksal düzenlemenin bulunduğu Türkiye’de en önemli ve temel metinlerden biri 1924 yılında kabul edilen “Tevhid-i Tedrisat Kanunu”dur. Bu kanun ile çağdaş ve bilimed dayanan eğitim yaklaşımları benimsenmiştir. Oluşturulan yasal zeminle eğitim ve öğretimde birliğin sağlanması amaçlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde üç farklı türde eğitim düzenlemesi mevcuttur. Bunlardan ilki programları dini eğitime dayanan mahalle mektepleri ile dönemin yükseköğretim kurumları olarak kabul edilen medreselerdir. İkincisi, Batı örnek alınarak açılan rüştiye (ortaokul), idadi (lise) ve sultani (lise) gibi genel eğitim veren “Tanzimat Okulları”dır. Üçüncüsüyse, misyoner okulları, yabancı kolejler ve azınlık okulları gibi türleri bulunan yabancı okullardır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bu dağınık yapı bütünleştirilerek devlet yönetimi dışında kalan okulların gözetim ve denetimi tek çatı altında toplanmıştır (Âdem, 1993; Akt. Karaman Kepenekci ve Taşkın, 2017).

“Tevhid-i Tedrisat Kanunu” Anayasal güvence altında bulunan “İnkılap Kanunları” arasında yer almaktadır (Şensoy, 2022). Akyüz’e (2018) göre, “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” ile eğitim hizmetlerinin tek elden yürütülmesi sağlanmıştır.

Şer’iye ve Evkaf Vekâleti’ne bağlı olan medrese ve sıbyan mekteplerinden isteyenlerin düzeylerine göre öğretmen okullarına aktarılması ve diğerlerinin kapatılmasıyla da eğitimde laiklik ilkesine doğru bir adım atılmıştır.

222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu

222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu temel eğitim düzeyinde eğitim-öğretim hizmetlerini düzenlemek amacıyla 1961 yılında yürürlüğe girmiştir. Kanunun 2. maddesine göre “ilköğretim, öğrenim çağında olan kız ve erkek çocuklar için zorunlu ve devlet okullarında parasızdır”.

Kanun, 1997 yılına kadar olan dönemde zorunlu olan beş yıl süreli ilkokul aşamasını kapsarken, sonraki süreçte gerçekleştirilen düzenlemelerle sekiz yıl süreli zorunlu eğitime geçiş yapılmıştır. 2012’de yeni bir düzenleme ile zorunlu eğitim 12 (4+4+4) yıla çıkarılmış ilk, orta ve lise eğitimi olarak yapılandırılmıştır (MEB, 1961).

Altunya’ya (2003) göre temel eğitim, sosyal hukuk devleti yaklaşımının engerekli olduğu, asgari yaşamsal bilgi ve becerilerin kazanılacağı evredir. Bu nedenle herkes için zorunlu ve parasız olan eğitimin sadece okula ücret verilmemesi biçiminde yorumlanmaması gerekir. Devletin kişilerin lehine daha iyi standartlar koymak gibi önemli ödevleri vardır.

1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu

1739 sayılı “Milli Eğitim Temel Kanunu”nun ikinci bölümünde on dört temel ilke yer almaktadır. Bunlar arasından eğitim hakkıyla ilgili olanlar “genellik ve eşitlik, eğitim hakkı, fırsat ve imkân eşitliği, süreklilik, karma eğitim ve her yerde eğitim” ilkeleridir (Güçlü, 2019). Kanunun 4. maddesinde “eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz” ifadesi yer almaktadır (MEB, 1973).

Kanunun 7. maddesi “İlköğretim görmek her Türk vatandaşının hakkıdır, ilköğretim kurumlarından sonraki eğitim kurumlarından vatandaşlar ilgi, istidat vekabiliyetleri ölçüsünde yararlanırlar” şeklindedir.

Fırsat ve imkân eşitliğine yönelik 8. madde “Eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanır, maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin en yüksek eğitim kademelerine kadar öğrenimgörmelerini sağlamak amacıyla parasız yatılılık, burs, kredi ve başka yollarla gerekli yardımlar yapılır” ifadeleri yer almaktadır. Bu maddede ayrıca “özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınır” ifadesine yer verilmiştir.

Kanunun 9. maddesinde ise “Bireylerin genel ve mesleki eğitimlerinin hayat boyu devam etmesi”

vurgulanmaktadır. Çocuk ve gençlerin eğitimi yanında, yetişkinlerin sürekli eğitimini sağlamak için gerekli tedbirlerin alınması bir eğitim görevi olarak ifade bulmuştur (Ataman, 2008).

Türk eğitim sistemini düzenleyen en önemli kanun olan Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 4. maddesinin uluslararası insan hakları belgelerinde ifade bulan ayrımcılık yasağı ilkesini yansıtmakta olduğu söylenebilir.

Aynı madde içinde yer alan “eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz” ifadesinin ise maddi eşitlik anlayışı temel alındığında, işaret edilen eşitliğin sağlanması için belirli yükümlülükleri içermediğinden “şekli eşitlik” kavramını yansıttığı belirtilebilir.

Sonuç

Eğitim hakkına ilişkin yasal düzenlemeler, bu hak ve ödevin düzenlendiği alanlar bakımından ulusal ve uluslararası düzenlemeler olarak iki açıdan ele alınabilir. İnsan haklarının güvence altına alınabilmesi ve bu hakların etkin biçimde korunabilmesi amacıyla hukuksal dayanaklara gereksinim duyulmuştur.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi” (İHEB), BM’de 1948’de onaylanmış ve yürürlüğe konulmuştur. Tüm insanlar için evrensel insan haklarının ilk kez uluslararası boyutta ortaya koyulduğu belgedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası, soykırım, sömürgecilik ve eşitsizliklerle kuşatılmış dünyada, rengi, inancı, etnikkökeni ne olursa olsun tüm insanların insan olmaktan kaynaklanan onurunu ve eşitliğini, temel hak ve özgürlükleri korumanın alt yapısını oluşturmuştur (BM, 2007). İmzalayan taraf devletlerin bir nevi uygarlık ölçütü olmuş bir belgedir. Bildirgeyi kabul eden devletler, insan onurunu yüceltme, insan hak ve özgürlüklerini koruma altına alma güvencesini vermişlerdir.

“Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi” (ESKHUS) BM tarafından 1966’da kabul edilmiş, 1976’da da uygulamaya konmuştur. Sözleşmeye taraf olan devletler, İHEB’e göre, hak ve özgürlüklere evrensel saygı ile haklara uyulmasını teşvik etme yükümlülüğünü göz önünde bulundurarak, sözleşmede tanınan hakların geliştirilmesi ve gözetilmesiyle yükümlü olduklarını kabul etmektedirler (BM, 1976).

Çocuk hakları ulusal ve uluslararası alanda pek çok düzenlemeye konu olmuştur. En geniş ve

kapsamlı haliyle ise “Çocuk Hakları Sözleşmesi”nde (ÇHS) yer bulmuştur. ÇHS, dünyada pek çok devlet tarafından kabul edilmesinden bu yana geçen süre içerisinde, çocukların statüsü hakkında düşünme şeklimiz üzerinde derin ve yaygın bir etki yaratmıştır.

“Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi” BM Genel Kurulu tarafından kabulünün ardından, 1969 yılında yürürlüğe girmiştir. Özel olarak ırk ayrımcılığını tasfiye etmek amacıyla yönelik olan sözleşme, uluslararası alanda İHEB’in ardından yürürlüğe giren insan hakları belgelerinden birincisidir. Türkiye sözleşmeyi 1972 yılında imzalamış, 2002 yılında da 22. maddesine çekince koyarak onaylamıştır.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi uluslararası metinlere bakıldığında cinsiyet eşitliğine ilişkin en önemli sözleşme olma özelliğine sahiptir. Sözleşmenin temel amacı, toplumsal yaşamda cinsiyet eşitliği, cinsiyet rolleriyle ilgili önyargıları ve geleneksel ayrımcılık içeren uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamaktır. 1979 yılında kabul edilen sözleşme, 1981’de yirmi ülkenin onayı ile yürürlüğe girmiştir. Türkiye sözleşmeyi 1985 yılında imzalamış, sözleşme 19 Ocak 1986’da yürürlüğe girmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (AİHS) doğuşu ile kurumsallaşmasının tarihi, Avrupa’nın siyasi ve yasal oluşumuyla birlikte Avrupa’da insan haklarının gelişimini de ortaya koyar. AİHS ve genel olarak Avrupa Konseyi, kitlesel ölçekli silahlı çatışmaların tekrarlanmasını önlemek amacıyla BM tarafından uluslararası hukuk ve iş birliğinin inşası için başlatılmış bir projeyi devam ettirmiştir. Sözleşmeyle genel olarak farklı çıkarılara bakılmaksızın, liberal Avrupa demokrasisinin korunması söz konusudur.

Evrensel Bildirge’nin ilanını izleyen yıllarda, ekonomik ve sosyal haklara ilişkin olarak bölgesel ya da evrensel boyutta başka belgeler de düzenlenmiştir. 1976’da yürürlüğe giren ESKHUS daha kapsamlı ve ayrıntılı biçimde ekonomik ve sosyal hakları güvence altına almıştır. Avrupa Sosyal Şartı (ASŞ), ESKHUS’dan beş yıl önce kabul edilmiştir. Avrupa Konseyi tarafından 1961’de imzalanarak 1965’te uygulamaya konulan ve insanların temel sosyal, ekonomik ve kültürel haklarını güvence altına alan ASŞ, Avrupa’nın “sosyal anayasası” olarak kabul edilmektedir.

Uluslararası sözleşmelerde güvence altına alınan insan hakları ve eğitim hakkı ulusal hukuk sistemi içinde de bazı yasal düzenlemelerle korunmuştur. Türkiye’de yurttaşların temel hak ve özgürlükleri Anayasave kanunlar aracılığıyla düzenlenmiştir. Ayrıca ilgili mevzuat ile de bu hak ve yükümlülüklerin nasıl kullanılabileceği bir çerçeveye oturtulmuştur.

“Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”nda (TBMM, 1982) eğitim hakkı anayasanın üçüncü bölümünde yer almaktadır. Eğitim hakkı, anayasanın 42. maddesinde “Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi” başlığı altında düzenlenmiştir. Anayasa’nın 42. maddesinde eğitim hakkına ilişkin temel düzenlemeler yapılmakla birlikte eğitim hakkına ilişkin başka maddeler de söz konusudur. İlgili diğer maddeler 10, 13, 24, 27, 62, 130 ve 131. maddelerdir. Bu maddeler geniş biçimde yorumlandığında eğitim hak ve özgürlüğünde yararlanma bakımından herkesin kanun önünde eşit olduğu sonucu çıkarılabilir.

Türkiye’de eğitimli ilgili en önemli ve temel metinlerden biri 1924 yılında kabul edilen “Tevhid-i Tedrisat Kanunu”dur. Bu kanun ile çağdaş ve bilimed dayanan eğitim yaklaşımları benimsenmiştir. Oluşturulan yasal zeminle eğitim ve öğretimde birliğin sağlanması amaçlanmıştır.

222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu temel eğitim düzeyinde eğitim-öğretim hizmetlerini düzenlemek amacıyla 1961 yılında yürürlüğe girmiştir. Kanunun 2. maddesine göre “ilköğretim, öğrenim çağında olan kız ve erkek çocuklar için zorunlu ve devlet okullarında parasızdır”. Kanun, 1997 yılına kadar olan dönemde zorunlu olan beş yıl süreli ilkokul aşamasını kapsarken, sonraki süreçte gerçekleştirilen düzenlemelerle sekiz yıl süreli zorunlu eğitime geçiş yapılmıştır. 2012’de yeni bir düzenleme ile zorunlu eğitim 12 (4+4+4) yıla çıkarılmış ilk, orta ve lise eğitimi olarak yapılandırılmıştır (MEB, 1961).

1739 sayılı “Milli Eğitim Temel Kanunu”nun ikinci bölümünde on dört temel ilke yer almaktadır. Bunlar arasından eğitim hakkıyla ilgili olanlar “genellik ve eşitlik, eğitim hakkı, fırsat ve imkân eşitliği, süreklilik, karma eğitim ve her yerde eğitim” ilkeleridir (Güçlü, 2019). Kanunun 4. maddesinde “eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz” ifadesi yer almaktadır (MEB, 1973).

Kaynakça

Akıllı, C. ve Bozanoğlu, B. (2021). Hukuksal İlişki ve Hak Kavramı. N. Gökyer ve N. Cemaloğlu (Editörler), Eğitim Hukuku. (ss. 155-180). Ankara: Pegem Akademi.

Akıllıoğlu, T. (2010). İnsan Hakları: Kavram, Kaynaklar ve Koruma sistemleri (2. Baskı). Ankara:

İmaj.

Akın Kösterelioğlu, M. (2019). Yetişkin Eğitimiyle İlgili Temel Kavramlar. F. Ereş (Editör). Yetişkin Eğitimi ve HBÖ, (ss. 18-29). Ankara: Pegem Akademi.

Avcı, M. G. ve Kıran, E. (2021). Toplumsal Değişme, Yetişkin Eğitimi ve Sosyoloji. Milli Eğitim Dergisi, 50(230), 835-856.

Bağcı, E. (2011). Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türkiye'de Hayat Boyu Eğitim Politikaları. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30(2), 139.

Bağcı, Ş. E. (2014). Yetişkin Eğitimi ve Eşitlik. İstanbul: Kalkedon.

Balcı, M. (1998). Eğitim ve Öğretimde Haklar ve Yükümlülükler. İstanbul: Danışman. Balcı, M. C. ve Yıldız, A. (2022). Yaşam Boyu Eğitimden Yaşam Boyu Öğrenmeye:

Faure ve Delors Raporları. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 56, 149-174.

Balyer, A. (2019). Eğitim Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar. Ankara: Anı Yayıncılık.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO). (2000). Dünya Eğitim Raporu 2000: Eğitim Hakkı: Herkes İçin Yaşam Boyu Eğitime Doğru. Paris: UNESCO.

Demirtaş, Z. (2019). Uluslararası Antlaşmalar Çerçevesinde Eğitim Hakkı. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi, (2), 39-59.

Donnelly, J. (2019). Repression and Development: The Political Contingency of Human Rights Trade-offs. In: Forsythe, D.P. (eds) Human Rights and Development. International Political Economy Series. Palgrave Macmillan, London.

Duman, A. (2007). Yetişkinler Eğitimi. Ankara: Ütopya.

Durnalı, M. (2020). Yönetmelik İşlevler. M. Özdemir (Editör), Yönetme Sanatı Lider Yöneticinin El Kitabı. (58-70). Ankara: Anı Yayıncılık.

Elfert, M. (2019). Lifelong learning in sustainable development goal 4: What does it mean for UNESCO's rights-based approach to adult learning and education? International Review Of Education, 65(4), 537-556.

Elma, C. ve Aytaç, T. (2021). Uluslararası Sözleşmelerde Eğitim ve Eğitim Hakkı. T. Aytaç (Editör), Eğitim Hukuku. (ss. 25-36). Ankara: Pegem Akademi.

Elman, C., & Weiss, F. (2014). Adult educational participation and implications for employment in the US context. H. P. Blossfeld, E. Kilpi-Jakonen, D. Vono de Vilhena & S. Buchholz (Eds.), In *Adult Learning In Modern Societies* (pp. 79- 97). Edward Elgar Publishing.

Güçlü, M. (2019). Eğitim Hakkı. M. Güçlü (Editör), *Eğitim Hukuku*. (ss. 109-131). Ankara: Pegem Akademi.

Güçlü, N. (2003). Stratejik Yönetim. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), s. 61-85.

Gül, İ. I. (2009). Eğitime Erişim: Eğitimde Ayrımcılık Yasağı ve Fırsat Eşitliği. *Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar, Eğitim Reformu Girişimi (ERG)*, 17-54. İstanbul: Sabancı Üniversitesi.

Hake, B. (2006). Avrupa Birliği Politikaları ve Bilgi Ekonomisi: Hayat Boyu Öğrenme İçin Stratejik Bir Rol. F. Sayılan ve A. Yıldız (Editörler), *Hayat Boyu Öğrenme*. (ss. 15-30). Ankara: Pegem Akademi.

Hayes, E. (1990). Adult education: Context and challenge for distance educators. *American Journal Of Distance Education*, 4(1), 25-38.

Kapani, M. (2011). İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları. Ankara: Bilgi.

Kaplan, R. (2015). Birleşmiş Milletler Belgelerinde Eğitim Hakkı. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 20, 329- 372.

Lugaz, C., Bitoun, C., & Hagel, A. (2009). Educational marginalization in national education plans. Paper commissioned for the EFA Global Monitoring Report 2010, *Reaching the marginalized*. UNESCO: International Institute for Educational Planning (IIEP).

Lunenburg, F. C., & Ornstein, A. C. (2013). *Eğitim Yönetimi*. Nobel Akademi.

Mintzberg, H. (2014). *Örgütler ve yapıları* (A. Aypay, Çev.). (1. Baskı). Ankara: Nobel.

Miser, R. (2002). Küreselleşen Dünyada Eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1), 55-60.

Nowak, M. (2001). The Right to Education. Eide, A., Krause, C. & Rosas, A. (Eds.), *Economic, Social and Cultural Rights* (pp. 245-271). Leiden, The Netherlands: Brill Nijhoff.

Okçabol, R. (2001). *Eğitim Hakkı Gerçekleştirilemeyen Bir İlke*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

Okumuş, F., Avcı, U., ve Kılınç, İ. (2007). Öğrenen Örgütlerin Oluşturulmasında Üst Kademe Yöneticilerin Rolü. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 7(13), 30-50.

Özbay, Ö. (2015). Dünyada ve Türkiye’de Eğitimin Güncel Durumu. Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, (5), 376-394.

Schmitz, H. P. & Sikkink, K. (2013). International human rights. W. Carlsnaes, T. Risse & B. A. Simmons (Eds.), Handbook of international relations, (pp.827-51). London: Sage.

Schuetze, H. G. (2006). International concepts and agendas of lifelong learning. Compare: A Journal of Comparative and International Education, 36(3), 289- 306.

Şensoy, P. Ç. (2022). Anayasa ve Uluslararası Sözleşmelerde Eğitim Hakkı: İnsan Hakları ve Fırsat Eşitliği Bağlamında Bir İnceleme. Alanyazın Eğitim Bilimleri Eleştirel İnceleme Dergisi, Özel Sayı, 23-47.

Teddle, C. & Tashakkori, A. (2015). Karma Yöntem Araştırmalarının Temelleri (Çev. Ed., Y. Dede ve S. B. Demir) (1. Baskı). Ankara: Anı.

Tüzün, I. (2009). Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar: Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri Işığında Ulusal Mevzuatın Değerlendirilmesi. İstanbul: Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi Yayını.

Zabunoğlu, H. G. (2018). Günümüzde Ulus Devlet. Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 13(1), 535-559.